

ความสำคัญของการบูชา
ของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์บันทึกพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ตลอดเวลา ๔๕ ปี* ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พระองค์ไม่ทรงเน้นหนักในการบูชาแบบดั้งเดิมของพราหมณ์ แม้อย่างนั้นก็ตาม การบูชาญก็มีบันทึกในพระไตรปิฎกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในฐานะที่เป็นคำสอนทางศาสนาที่เผยแพร่ร่วมสมัย เพียงแต่แนวความคิดของพระพุทธเจ้า ไม่ได้ส่งเสริมการบูชาในรูปแบบเดิม หากแต่ให้นิยามความหมายใหม่และวิธีปฏิบัติใหม่ในคำเดิม

ความหมายของยัญที่ใช้ในพระไตรปิฎก

คำว่ายัญในพระไตรปิฎกมีความหมายที่ปรากฏสามนัย ดังนี้

๑. ยัญหมายถึงเช่นสรวง^๑ ซึ่งมีคำที่ใช้แทนกันได้ คือคำว่าบวงสรวง คำว่า บวงสรวง หมายถึง บูชาเทวดาด้วยเครื่องสังเวและดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น^๒ และสังเว^๓ ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จึงใช้ทั้งสามคำ คือเช่นสรวง, บวงสรวงและสังเว คำทั้งสามนี้มีความต่างกัน คือต่างที่ยัญวัตถุและปฏิคาหารบัยัญ ดังต่อไปนี้

เช่นสรวง ยัญวัตถุคืออาหารเป็นต้น ปฏิคาหารบัยัญเช่นเป็นผีหรือเจ้า ส่วนบวงสรวงและสังเว จะใช้บวงสรวงสังเว เป็นคำเดียว โดยยัญวัตถุมีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น ปฏิคาหารบัยัญบวงสรวงสังเวเป็นเทพ.

คำว่า บวงสรวงกับคำว่าสังเว แยกศัพท์เป็น บวงสรวง + สังเว ทั้งสองคำนี้มีความหมายเท่ากัน เช่น บวงสรวงเทวดา สังเวเทวดา บวงสรวงสังเวเทพดา เป็นต้น ในที่ใดใช้คำ บวงสรวง ในที่นั้นกินความถึงสังเว ด้วย ในที่ใดใช้คำสังเว ในที่นั้นกินความถึงบวงสรวง ด้วย ในวิทยานิพนธ์นี้ใช้ควบกันทั้งสองคำคือบวงสรวงสังเว

* เรื่องพระไตรปิฎก ดูที่ภาคผนวก ก

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๖๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๐๔. สังเว หมายถึง บวงสรวง, เช่นสรวง

๒. ยัญหมายถึงการบำรุงบำเรอ เช่นการบำเรอไฟ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าบูชาไฟ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยัญในกลุ่มนี้จะใช้ธาตุ หุ เป็นหลัก

๓. ยัญหมายถึงทาน เช่นในสุปวาสาสูตร^๕ เป็นต้น คำว่าทาน มีคำที่มีความหมายเหมือนกันบ้าง เช่นการสงเคราะห์, การอนุเคราะห์, ความเอื้อเฟื้อ. แต่ทั้งนี้ ในพระไตรปิฎก คำว่าทาน มีคำที่เป็นกลุ่มของความหมายทั้งหมด ๑๐ คำ ปรากฏในทานวรรค ทุกนิบาต อังคุดตตริกกาย ดังนี้ คือ ทาน. บูชา. สละ. บริจาค. บริโภค. สมโภช. จำแนก. สงเคราะห์. อนุเคราะห์. เอื้อเฟื้อ^๕ ยัญในกลุ่มนี้จะใช้ธาตุ ยชฺช เป็นพื้น แต่เป็นความหมายที่ใช้ในพระพุทธานุศาสน์ ซึ่งเป็นความหมายใหม่ที่พระพุทธเจ้าทรงแปลงมาจากพิธีกรรมของพราหมณ์ เช่นยัญหมายถึงทักษิณา, ยัญหมายถึงถึงพลีกรรม

ความสำคัญของยัญในความหมายว่าเช่นสรวง. บวงสรวงสังเวย

การบูชายัญในสมัยพุทธกาลหรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องสำคัญหรือยิ่งใหญ่พอสมควร เพราะเป็นที่คาดการณ์กันว่า เมื่อทำแล้วจะต้องมีผลานิสงส์ในด้านดีเสมอ หากไม่แล้วจะต้องพบกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ตัวอย่างที่ชาวบ้านล้อเลียนนางอมิตตดาปนาว่า ในอดีต ๙ คำ แม่นางคงบูชายัญไม่ดีเอง คงไม่ได้ทำการบูชาไฟ แม่นางยังสาวรุ่น ถูกพ่อแม่ยกให้พราหมณ์เฒ่าปานนี้^๖ แสดงว่า ถ้านางบูชายัญมาดี บูชาไฟมาดีก็คงจะมีสามีรุ่นราวคราวเดียวกันหรือไม่ก็พอเหมาะพอสมควร นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานบางส่วนที่เกิดการโน้มน้าวให้เห็นถึงความสำคัญของการบูชายัญที่ทุกคนต้องใส่ใจเป็นพิเศษ ปรากฏในฎีกาทัดตชาดก^๗ ดังนี้

...ยัญและเวททั้งหลายในโลกที่พราหมณ์ประกอบขึ้นไม่ใช่เป็นของเล็กน้อยเลย ดังนั้นผู้ติเตียนพราหมณ์ซึ่งใคร ๆ ไม่ควรติเตียน ก็ถือว่าละทิ้งคุณธรรมของคนดี พวกพราหมณ์เรียนไตรเพท พวกกษัตริย์ปกครองแผ่นดิน พวกแพศย์ทำไร่ไถนา และศูทรรับใช้วรรณะทั้งสิ้น คนเหล่านี้แบ่งงานกันทำเพราะพระพรหมผู้มีอำนาจจัดสร้างไว้ พระพรหมผู้สร้างโลก ทำวรุณ ทำวฤเวร ทำวโสมะ พญายม พระจันทร์ พระวายุ พระอาทิตย์ ล้วนแต่เคยบูชายัญและบูชาด้วยการถวายสิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่างแก่พราหมณ์ผู้ทรงเวทมาแล้วมากมาย ทำวอรชุนและทำวภิรมเสน ผู้ไม่มีใครเสมอในแผ่นดิน ยกธนูได้ ๕๐๐ คันก็ได้บูชาไฟมาแต่

^๕ อ. จตุกก. ๒๑/๕๗/๘๗

^๕ อ. ทก. ๒๐/๗๕๐-๗๕๙/๑๑๔-๑๑๖

^๖ พ. ชา. ๒๘/๒๙๔๓/๔๐๙

ทวยภูฐานเต นวมิยํ อกตํ อคฺคินฺหุตฺตํ
เย ตํ ชินฺณสุส ปาทิสฺสฺสฺ เหวํ ทนฺริยํ สตี

^๗ พ. ชา. ๒๘/๑๙๑๗-๑๙๒๙/๒๖๘-๒๗๐

* ก่อน ผู้ใดเลี้ยงพรานหมณ์ด้วยข้าวและน้ำตามกำลัง ผู้นั้นมีจิตเลื่อมใส อนุโมทนาอยู่ ก็ได้เป็นเทพองค์หนึ่ง พระเจ้ามัจฉลินท์สามารถบูชาเทวดาคือไฟผู้กินได้มาก มีสีไม่ทราวม ให้มีหน้าสำราญด้วยเนยใส ทรงบูชาัญญวิธีแก่เทวดาคือไฟผู้ประเสริฐ แล้วได้ไปบังเกิดในทิพยคติ พระเจ้าทุทีปะ มีอานุภาพมาก มีอายุยืนพันปี มีพระรูปร่างงามน่าดูชมยิ่งนัก ทรงละแว่นแก้วอันไร้ที่สิ้นสุด พร้อมทั้งเสนาออกบวชแล้วได้ไปสู่วรรค พระเจ้าสาครราช รับสั่ง ให้ตั้งเสายัญธันงดงามยิ่ง ทำด้วยทองคำ ทรงบูชาไฟแล้วได้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง พระเจ้าอังคโลมบาทผู้มีอานุภาพให้แม่น้ำคงคาและมหาสมุทรเป็นนมส้ม ทรงบำเรอไฟแล้วเสด็จไปเกิดในพระนครของท้าวสหัสสนันย์ เทวดาผู้ประเสริฐ มีฤทธิ์มาก มียศ เป็นเสนาบดีของท้าววสวะในไตรทิพย์ กำจัดมลทินด้วยโสมยาควิธี ได้เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ภูเขามาลาศรี ชุนเขานิมนต์ ภูเขาวิษณะ ชุนเขาสัทสนะ ภูเขาสิทธะ ภูเขาภากเวรุ ภูเขาเหล่านี้และภูเขาใหญ่อื่นๆ ได้รับการก่อสร้างโดยพรานหมณ์ผู้บูชาัญญ ชนทั้งหลายเรียกพรานหมณ์ผู้ทรงเวท ผู้เข้าถึงคุณแห่งมนต์ ผู้มีตบะในโลกว่าเป็นผู้ประกอบในการขอ มหาสมุทรขัดท่อมพรานหมณ์นั้นผู้กำสัถระเตรียมน้ำอยู่ที่ฝั่งมหาสมุทร เพราะเหตุนั้น น้ำในมหาสมุทรจึงดื่มไม่ได้...

การน้อมน้ำด้วยคำอ่างนี้ แสดงถึงความสำคัญของการบูชาัญญและการบูชาไฟที่ทุกคนต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษด้วยจิตสำนึกที่มีต่อเทพเจ้า และเนื้อหาที่ระบุชัดเจนว่า การบูชาัญญควบคู่กับการบูชาไฟเสมอ เป็นสิ่งที่สำคัญในศาสนาพรานหมณ์

พัฒนาการแห่งยัญกรรม

ความเป็นมาของยัญกรรมของศาสนาพรานหมณ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เกิดจากการที่พรานหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหารอารามที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ครั้งนั้น พรานหมณ์มหาศาลชาวโกศล จำนวนมากซึ่งล้วนแต่เป็นคนสูงอายุทั้งนั้น ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลถามถึงธรรมเนียมของพรานหมณ์ว่าปัจจุบันพรานหมณ์ยังปฏิบัติตนเหมือนสมัยโบราณอยู่หรือไม่ พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสตอบดังต่อไปนี้^๕

...สมัยก่อน พวกฤาษีมีความสำรวมกาย วาจา ใจ มีความเพียรในการเผากิเลส ละเบญจกามคุณแล้วตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์ของตนด้วยการสารถยาบถมนต์และเจริญพรหมวิหาร พวกพรานหมณ์ไม่มีศีลวิสัย ไม่สะสมเงินทอง ไม่มีสิ่งใดเป็นของตนเอง พวก

^๕ พุ. สุต. ๒๕/๒๘๘-๓๑๘/๔๒๗-๔๓๐

พราหมณ์ได้เงินทองและข้าวเปลือกจากการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ชื่อว่ารักษามุทฺธทรัพย์ที่ประเสริฐไว้ พวกเขาตั้งใจถวายอาหารที่ตนจัดเตรียมไว้ที่ประตูเรือน เพื่อถวายพราหมณ์ที่แสวงหาอาหารที่พึงถวายด้วยศรัทธาเป็นนิจศีล ชาวบ้านชาวเมืองแต่งกายด้วยแพรพรรณหลากสี มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักเป็นฐานมั่นคง ให้ความเคารพนับถือพราหมณ์เหล่านี้มาก เสมือนหนึ่งพราหมณ์เหล่านี้เป็นเทพเจ้า พราหมณ์เหล่านั้นดำรงอยู่ในศีลธรรม ชื่อว่ามีธรรมคุ้มครองตน ไม่มีใครคิดจะฆ่า ไม่มีใครคิดจะชน และทุกคร้วเรือนจะให้การต้อนรับพราหมณ์เหล่านี้เสมอ เมื่อก่อนนี้ พราหมณ์ประพติพรหมจรรย์ ทั้งยังต้องศึกษาคัมภีร์พระเวททั้งสาม ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติตั้งแต่เป็นเด็ก โดยใช้เวลานานถึง ๔๘ ปีแล้ว จึงจารึกแสวงหาทรัพย์มาอบให้เป็นเครื่องตอบแทนบุญคุณของครูอาจารย์ พวกพราหมณ์นั้น เมื่อประพติพรหมจรรย์ครบกำหนดแล้ว ถ้าจะมีคู่ครองก็จะไม่แต่งงานกับหญิงอื่นนอกจากวรรณะพราหมณ์ด้วยกันเท่านั้น และไม่ต้องเสียค่าสินสอดทองหมั้น แต่จะได้คู่ครองที่ผู้ปกครองยกให้ด้วยความสมัครใจอย่างเดียว พราหมณ์ผู้เป็นสามีจะไม่ร่วมเมถุนธรรมกับภรรยาที่เว้นจากระดู นอกจากเวลาที่ควรร่วม พวกพราหมณ์ย่อมไม่ร่วมเมถุนธรรมในระหว่างมีระดูเลย พราหมณ์สรรเสริญการประพติพรหมจรรย์ ศีล ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความพยายามละกิเลส ความสงบเสงี่ยม การไม่เบียดเบียนและขันติธรรม พราหมณ์ที่ประพติพรหมจรรย์ มีความบากบั่นมั่นคง จะไม่ยอมร่วมเมถุนธรรมเลย ไม่มีแม้แต่ในความคิด พวกนี้ชื่อว่ามี ความประพติสูงสุด พราหมณ์บางพวกผู้ฉลาด ในโลกนี้ศึกษาตามวัตรของพราหมณ์ผู้เสมอด้วยพรหมนั้นอยู่ สรรเสริญพรหมจรรย์ ศีล และขันติ พวกพราหมณ์จะเที่ยวขอข้าวสาร ที่นอน ผ้า เนยใสและน้ำมัน ได้มาโดยสุจริต แล้วเก็บรวบรวมไว้ หลังจากนั้น จึงเอาของเหล่านั้นมาบูชาญ ในการบูชาญนี้พวกพราหมณ์จะไม่ยอมฆ่าโค แม้บิดามารดา พี่น้อง ญาติสนิทมิตรสหายก็ไม่ฆ่าโคที่ให้ปัญจโครสเป็นยา เพราะโคเหล่านี้ให้ทั้งข้าว กำลัง ผิวพรรณและความสุข พวกพราหมณ์รู้ว่าโคมีประโยชน์อย่างนี้จึงไม่ฆ่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นมีร่างกายสูงใหญ่สง่างาม ผิวพรรณผุดผ่อง มียศฐาบรรดาศักดิ์ ปฏิบัติหน้าที่ตามประเพณีของตนอย่างเคร่งครัด บำเพ็ญจริยาวัตรเพื่อให้หมู่อสัตว์นี้ได้รับความสุขสวัสดิ์กันถ้วนหน้า พวกพราหมณ์สำคัญผิด เห็นความสุขในกามเพียงเล็กน้อยที่เกิดจากกามคุณ ซึ่งให้ความเพลิดเพลินเพียงชั่วคราวชั่วยามเท่านั้น จึงพากันปรารณาราชสมบัติ ปรารณานาหญิงสาวที่แต่งกายงดงามด้วยเครื่องประดับต่างๆ ปรารณารถม้าอาชาไนยที่สลักลวดลายอย่างวิจิตรพิศดาร มีภูริชัฏรอบด้าน เหมาะที่จะขึ้นนั่ง ปรารณาบ้านเล็กบ้านน้อยที่กันห้องเป็นสัดส่วนซึ่งปลูกบนที่ดินที่มีการกำหนดวางแบบแปลนเป็นอย่างดี ปรารณาโภคทรัพย์มากมาย เช่นฝูงโค หมูนาที่ที่มีรูปโฉมงามเป็นต้นที่ทุกคนต้องการ พวกเขาร้ายมนต์แล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าโอกกากราชผู้เป็นพระราชาในครั้งกระนั้น เสร็จแล้วกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ ว่า พระองค์มีพระราชทรัพย์สำหรับใช้

สอยมากมาย ขอให้พระราชาทรงบุญญาญ์ แล้วจะมีแก้วแหวนเงินทองพีชพัณฑ์ธัญญาหารเพิ่มมากยิ่งขึ้น พระราชาทรงมีพระราชศรัทธาตามคำเชิญชวนของพวกพราหมณ์ก็เลยทำพิธีบูชาญ์อัสนเมธ ปุริสเมธ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรคคละ ครั้นเสร็จพิธีแล้วก็พระราชทานทรัพย์แก่พราหมณ์เหล่านั้นไป นอกจากนี้แล้วยังพระราชทานโค ที่นอน ผ้า เล่านารีพร้อมทั้งเครื่องประดับ รถม้าอาชาไนยที่สลักลวดลายอย่างวิจิตร มีภูระย้าย้อยอยู่รอบด้าน เหมาะที่จะขึ้นนั่ง ต่อจากนั้นก็รับสั่งให้นำเอาธัญญาหารไปบรรจุไว้ในเรือที่นำรึนรมย์ซึ่งกันไว้เป็นห้องๆ ให้เต็มแล้วพระราชทานทรัพย์แก่พราหมณ์อีกมากมาย พราหมณ์เหล่านั้นได้รับทรัพย์ที่พระราชาทรงพระราชทานแล้วก็พากันเก็บสะสมไว้ ถือว่าเป็นสมบัติของตน มีความต้องการจะได้มากยิ่งขึ้นจึงพากันร้ายมนต์แล้วก็เข้าเฝ้าพระราชาราชเป็นครั้งที่สองแล้วกราบทูลว่าโคที่เกิดมากก็เพื่อให้มนุษย์ใช้ประโยชน์ในกิจการงานของตน เหมือนแม่น้ำแผ่นดิน เงินทองและพีชพัณฑ์ธัญญาชาติ เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อให้สัตว์เหล่านั้นใช้สอยขอให้พระราชาทรงบุญญาญ์แล้วจะมีแก้วแหวนเงินทองพีชพัณฑ์เพิ่มขึ้นอีก พระราชาก็ทรงกระทำการบูชาญ์ตามคำชักชวนของพราหมณ์เหล่านั้นด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ในการทำพิธีนี้ ทรงรับสั่งให้ฆ่าโคมากมายหลายแสนตัว แม้โคที่เคยสงบเสียงเหมือนแพะ แม้ถูกจับรัดนมใส่หม้อก็ไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้ทำร้ายใคร ยังถูกพระราชารับสั่งให้จับแล้วเอามัดแทงคอให้ตาย เมื่อทำการบูชาญ์เช่นนี้แล้ว เหล่าเทวดา พระอินทร์ พระพรหม อสุรและผีเสื้อน้ำ ต่างก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่ามนุษย์ไร้คุณธรรม เพราะเหตุที่ฆ่าโคบูชาญ์ เมื่อก่อนมีโรคร้าย ๓ ชนิดเท่านั้นคือโรคความอยาก โรคเบื่ออาหารและโรคชรา ต่อเมื่อฆ่าโคบูชาญ์แล้ว เดียวนี้มีโรคร้ายเพิ่มเป็น ๙๘ ชนิด โรคทั้ง ๙๘ ชนิดนั้นมีโรคที่มีมาแต่เดิม ๓ ชนิดเท่านั้น มาเกิดเพิ่มอีก ๙๕ ชนิด รวมเป็น ๙๘ ชนิด พวกที่ฆ่าโคบูชาญ์ต้องประสบกับความหายนะ การฆ่าสัตว์บูชาญ์นี้เป็นประเพณีที่ไม่ดี แต่ก็มีมานานแล้ว วิญญูชนดิเตียนการกระทำเช่นนี้ และจะดิเตียนคนที่บูชาญ์โดยวิธีนี้ในที่ทุกสถาน ทุกกาลที่ตนเห็นเมื่อธรรมนิยมเก่าของพราหมณ์เสื่อมสูญไปแล้วอย่างนี้ พวกศูทรและแพศย์ก็แตกแยกกันเหล่ากษัตริย์มากมายก็แตกแยกกัน แม้ภรรยาที่ดูหมิ่นสามี กษัตริย์และพราหมณ์ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเผ่าพันธุ์ของพระพรหม แพศย์และศูทรที่ได้รับความคุ้มครองจากตระกูลก็แต่งงานกันได้โดยไม่คำนึงถึงชาติวรรณะใดๆ ทั้งสิ้น ...

จากหลักฐานนี้ทำให้เห็นถึงพัฒนาการของการบูชาญ์ในลักษณะของการเช่นสรวงบวงสรวงสังเวย และทราบถึงหลักฐานว่า การบูชาญ์เป็นธรรมเนียมเป็นประเพณีดั้งเดิมของพราหมณ์แน่นอน อีกด้วย โดยที่ในขั้นแรกเป็นการบูชาแบบธรรมดาๆ ต่อมาเจ้าพิธีเกิดความโลภในทรัพย์สินเงินทองและเครื่องไทยธรรมเหล่าอื่น จึงตั้งหน้าตั้งตาบูชาญ์อย่างเป็นล่ำเป็นสันเสร็จแล้วก็ชักชวนพระราชาก็เป็นหัวหน้าในชุมชนให้ฆ่าสัตว์โดยเฉพาะการฆ่าโคซึ่งเป็นทรัพย์ที่ล้ำ

ค่าทางเศรษฐกิจของชาวอารยันเพื่อบูชายัญด้วย เพราะเหตุที่พราหมณ์ฆ่าสัตว์บูชายัญนี้เองจึงทำให้พระพุทธรเจ้าทรงดำหนิ เพราะมีข้อผิดพลาดต่อๆ กันมา

ในเรื่องการบูชายัญ พระพุทธรเจ้าไม่ทรงสนับสนุน แต่พระองค์ก็ทรงทราบและเข้าพระทัยในเรื่องการบูชายัญเป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของน่าจะเข้าใจ แต่เมื่อจะทำพิธีบูชายัญก็ต้องเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามพระพุทธรเจ้าเสมอ ตัวอย่างเช่นกฎทนต์พราหมณ์จะทำพิธีบูชายัญ ก็เข้าเฝ้าเพื่อทูลถาม พระพุทธรเจ้าไม่ได้อนุญาตตามประเพณีเดิมที่พราหมณ์ทำมา เพียงแต่ตรัสแนวทางในการบูชายัญในทัศนะของพระองค์. อุกคตสรีรพราหมณ์จะทำพิธีบูชายัญ ก็ต้องเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามเช่นกัน แต่พระราชานั่งแคว้นโกศลจะทำพิธีบูชายัญ ไม่เข้าเฝ้าทูลถาม อาจจะได้ด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม พระพุทธรเจ้าก็ทรงทราบเรื่องราวตามที่พระภิกษุเข้ากราบทูล เพราะฉะนั้นจึงมีที่สังเกตได้ว่า การบูชายัญแนวของพราหมณ์นี้จะพบในชนสามจำพวกเท่านั้น คือกษัตริย์พราหมณ์และคฤหบดีมหาศาล จะต่างกันบ้างเพียงแต่กษัตริย์เท่านั้นที่ไม่มีองค์ใดเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามพระพุทธรเจ้าถึงวิธีการบูชาที่จะให้ผลมากผลน้อย ส่วนพราหมณ์และคฤหบดีมหาศาลจะต้องเข้าทูลถามทุกราย พราหมณ์บางท่านแม้ไม่เข้าทูลถามด้วยตนเองแต่ก็ส่งลูกศิษย์เข้าทูลถาม เช่นพราหมณ์พาวรี. พราหมณ์บางคนถูกหัตถานห้ามปรามก็อุตส่าห์เข้าทูลถามจนสำเร็จความตามประสงค์ เช่นกฎทนต์พราหมณ์ แม้อย่างนั้นก็ตาม ในการทูลถาม ถ้าไม่ตรงประเด็น พระพุทธรเจ้าก็ไม่ทรงวิเศษชนาเหมือนกัน ตัวอย่างเช่นอุคคตสรีรพราหมณ์เป็นต้น

ผู้มีหน้าที่บูชายัญ

ในพระไตรปิฎก มีข้อความว่าผู้ที่บูชายัญมีมากมาย มีทั้งฤๅษี มนุษย์ กษัตริย์และพราหมณ์ ในจุฬินิเทศ ขุททกนิกาย พระสารีบุตรเล่าไว้ว่า ท่านปุณณกะทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์มีความประสงค์จะถามข้อสงสัย จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ไม่มีต้นหาเครื่องหว่านไถ ผู้เห็นเบื้องต้น (แห่งสรรพสิ่ง) ในโลกนี้ พวกฤๅษี มนุษย์ กษัตริย์และพราหมณ์เป็นจำนวนมาก อาศัยอะไรจึงพากันแสวงหาภัยแก่เทวดาทั้งหลาย ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์ตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระพุทธรเจ้ามีพระดำรัสตอบว่า ปุณณกะ ในโลกนี้ ฤๅษี มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์พวกใด พากันแสวงหาภัยแก่เทวดาทั้งหลาย ดูก่อนปุณณกะ ฤๅษี มนุษย์ กษัตริย์ พราหมณ์เป็นจำนวนมากในโลกนี้ หวังความเป็นอย่างนี้ อาศัยความชรา จึงแสวงหาภัยแก่เทวดาทั้งหลาย. ท่านปุณณกะกราบทูลว่า...ผู้บูชายัญเหล่านั้นเอาใจใส่ ไม่ประมาทแล้วในทางยัญ ได้ข้ามชาติชราบ้างหรือ พระพุทธรเจ้าตอบว่า ชนทั้งหลายย่อมหวัง ย่อมชมชอบ ย่อมบูชา อาศัยลาภแล้วย่อมชมชอบกามทั้งหลาย เรากล่าวว่า ชนที่ประกอบกรบูชายัญ กำหนดด้วยความกำหนดในภพ จะข้ามชาติและชราไม่ได้เลย"

จากหลักฐานนี้ ทำให้เห็นถึงว่าผู้ที่บูชาตัณหา มีมากมายโดยนับตั้งแต่ฤๅษี มนุษย์ กษัตริย์ และพรานหมณ

ฤๅษีที่เป็นผู้ทำพิธีบูชาตัณหา ถูกระบุชื่อในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในทานสูตร^{๑๐} คือ อัญญาฤๅษี, วามกฤๅษี, วามเทพฤๅษี, เวสสามิตตฤๅษี, ยมทัคคฤๅษี, อังคีรสฤๅษี, ภารทวาชฤๅษี, วาเสฏฐฤๅษี, กัสสปฤๅษี และภคฤๅษี ฤๅษีเหล่านี้เป็นผู้บูชามหาตัณหา แต่ในโศกพรานหมณสูตร^{๑๑} ได้ระบุชื่อฤๅษีทั้ง ๑๐ นี้เช่นกัน เพียงแต่กล่าวว่าฤๅษีทั้ง ๑๐ นี้เป็นผู้แต่งมนต์ บอคมนต์ ให้พวกพรานหมณในปัจจุบันขับตามกล่าวตามมนต์ที่ท่านเหล่านั้นแต่งไว้ จากนั้นพวกพรานหมณในปัจจุบันรวบรวมไว้ กล่าวตามได้ถูกต้อง บอกรู้ถูกต้องตามที่ท่านเหล่านั้นกล่าวไว้แต่เดิมเท่านั้น เป็นการรักษาประเพณีไว้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า เวททั้งหมดมีความหมายไม่ต่างกัน ถ้าไม่ใช้วิจารณ์ญาณแล้วก็เหมือนเดินค้ำทางที่ถูกน้ำท่วม

ในกัณฑ์ทรกสูตร^{๑๒} กล่าวว่าคนที่บูชาตัณหา มี ๒ ประเภทคือพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้วและพรานหมณมหาศาล, ในจุฬินิเทศ ขุททกนิกาย^{๑๓} พระสารีบุตรกล่าวว่า ยัญมีเป็นจำนวนมาก ผู้บูชาตัณหา ก็มีจำนวนมาก. ในพระวินัยปิฎก^{๑๔} ระบุว่าผู้บูชาตัณหาถือเพศเป็นนักบวชคือเป็นชฎิล ยัญของชฎิลในที่นี้คือการบูชาไฟ

ในบรรดาคนที่บูชาตัณหาเหล่านี้ พรานหมณเท่านั้นที่จะเป็นเจ้าพิธีกรรมได้ เพราะพรานหมณที่บูชาตัณหาจะต้องมีคุณสมบัติเฉพาะอย่างเป็นการเพิ่มเติมอีกมากมาย โดยมีระบุหลายที่มา ดังนี้ ในเถราปทาน ขุททกนิกาย^{๑๕} ระบุคุณสมบัติว่า ในกาลนั้น เราเป็นพรานหมณอยู่ในนครธัญญวดี เป็นผู้ฉลาดในตำราทายลักษณะ ในอิติหาสะ และในคัมภีร์สนธิคัณฑุ และสเกฏฐะ เราเป็นผู้เข้าใจดวงบพ เข้าใจไวยากรณ์ ฉลาดในนิมิต รู้จบไตรเพท บอคมนต์กะศิษย์ทั้งหลาย เราวางดอกอุบล ๕ กำ ไว้บนหลังของเรา ประสงค์จะบวงสรวงบูชาตัณหาในสมาคคมารดาบิดา. คุณสมบัติในที่นี้หมายถึงการศึกษาเล่าเรียนพระเวทและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง มาเป็นอย่างดี มีความชำนาญในระเบียบว่าด้วยการบูชาตัณหา

^{๑๐} อ. สตุตตก. ๒๓/๕๒/๗๐

^{๑๑} อ. ปญจก. ๒๒/๑๙๒/๒๕๑

^{๑๒} ม. ม. ๑๓/๙/๘

^{๑๓} ชุ. จุ. ๓๐/๑๓/๗๔-๗๗

^{๑๔} วินย. ๔/๔๓/๔๓

^{๑๕} ชุ. เถร. ๓๒/๖๖-๖๗/๓๑๓

ในเนมิราชชาดก ขุททกนิกาย^{๑๖} มีข้อความว่า พระเจ้าเนมิราชทรงประมาณพระองค์ว่าแก่แล้วเพราะมีผมหงอกบนพระเศียร จึงบูชาญแล้วก็ออกบวช สรุปลความก็คือการบูชาญเป็นการลาเพศคฤหัสถ์ เตรียมตัวออกบวชเป็นบรรพชิต. ในปายาสีราชัญญสูตร^{๑๗} บันทึกว่า ผู้บูชาญมีสถานภาพทางสังคมโดยเป็นพระราชา, และเมื่อว่าโดยสถานภาพทางสังคมแล้ว แม้เด็กก็สามารถบูชาญได้ เช่น ในเถราปทาน ขุททกนิกาย^{๑๘} กล่าวไว้ว่า "...เรามีอายุ ๗ ขวบโดยกำเนิด เป็นผู้รู้จบมนต์ ได้ดำรงวงศ์ตระกูล เราตระเตรียมพิธีบูชาญ ในกาลนั้น เราจะต้องฆ่าสัตว์เลี้ยงถึงแปดหมื่นสี่พันตัว และให้ผูกสัตว์เหล่านั้นไว้ที่หลักไม้แก่น ตระเตรียมเพื่อประโยชน์แก่การบูชาญ..., ในเวสสันดรชาดก ขุททกนิกาย^{๑๙} บอกเล่าว่า ผู้บูชาญจะเป็นนายพรานก็ได้ ในที่นี้มีพรานเจตบุตรเป็นตัวอย่าง มีเรื่องย่อว่า พรานเจตบุตรพูดกะซุกซกว่า เราจักตัดหัวเจ้า เชือดเอาหัวใจพร้อมทั้งไส้พุง แล้วจักบูชาบันถสกุณญญพร้อมด้วยเนื้อของเจ้า ข้อนี้จักเป็นญที่เรานูชาตีแล้ว เช่นสรวงดีแล้วด้วยเนื้อของเจ้า... ในอดีตกาลปรากฏว่ามีผู้บูชาญถูกบันทึกนามไว้ในอุริทัตตชาดก^{๒๐} ว่าพระพรหมผู้สร้างโลก ทำวรุณ ทำวภูเวร ทำวโสมะ พญายม พระจันทร์ พระวายุ พระอาทิตย์ แม้ท่านเหล่านี้ก็ล้วนบูชาญมาากแล้ว และบูชาสิ่งที่น่าใคร่ทุกอย่างแก่พรานมณผู้ทรงเวทย์ ทำวอรชุนและทำวภิมเสน มีกำลังมาก มีแขนนับพัน ไม่มีใครเสมอในแผ่นดิน ยกธนูได้ ๕๐๐ คัน ก็เคยบูชาไฟมาก่อน พระเจ้ามัจฉลินท์สามารถบูชาเทวดาคือไฟผู้กินมาก มีสีไม่ทรมาน ให้ อิมหน้าสำราญด้วยเนยใส ทรงบูชาญวิธีแก่เทวดาคือไฟผู้ประเสริฐแล้ว ได้ไปบังเกิดในทิพยคติ..

แสดงให้เห็นว่า ผู้มีหน้าที่บูชาญแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่ายที่ปฏิบัติการ และฝ่ายที่เป็นเจ้าภาพ

ฝ่ายปฏิบัติการ คือ พรานมณที่ได้รับการศึกษาในคัมภีร์พระเวทพร้อมทั้งคัมภีร์บริวาร (คู่มือที่เกี่ยวข้อง) มาเป็นอย่างดี ส่วนฝ่ายที่เป็นเจ้าภาพมีมากตามที่พระสารีบุตรขยายความไว้ใน จุฬนิเทศ ขุททกนิกาย

^{๑๖} พุ. ชา. ๒๘/๑๖๐๐/๒๓๐

^{๑๗} ที. มหา. ๑๐/๔๓๘๓๘๗

^{๑๘} พุ. เถร. ๓๒/๑๗-๑๘/๔๑๔

ชาติยา สตฺตวสุโสหิ อโหสี มนฺตปารคฺ

กุลวํสี อธาเรสี ยญฺญู อุตฺสาปีโต มยา ฯ

^{๑๙} พุ. ชา. ๒๘/ ๒๙๘๘-๒๙๘๙/๔๑๔

^{๒๐} พุ. ชา. ๒๘/๑๙๑๙-๑๙๒๐/๒๖๘

ยัญวัตถุ

ยัญวัตถุหมายถึงสิ่งที่ใช้บูชาญ ในพระไตรปิฎกมีบันทึกไว้ในลักษณะที่เป็นยัญวัตถุของพรหมณ์ ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

ในเถรปาทาน ขุททกนิกาย^{๒๐} กล่าวโดยรวมว่า สิ่งที่ใช้บูชาญคือสัตว์เลี้ยงจำนวนแปดหมื่นสี่พันตัว. ในเวสสันดรชาดก ขุททกนิกาย^{๒๑} กล่าวว่า ...ตัดหัว เชือดเอาหัวใจพร้อมทั้งใส่พุง บูชาญพร้อมทั้งเนื้อ เชือดเอาหัวใจยกขึ้นเป็นเครื่องเช่นสรวง พร้อมด้วยเนื้อ มันข้นและมันสมอง...

ในทกรกขชาดก ขุททกนิกาย^{๒๒} กล่าวว่า ใช้มนุษย์เป็นเครื่องเช่นสังเวย, ยัญวัตถุที่ใช้มนุษย์เป็นเหยื่อบูชาญ มีปรากฏในหลายชาดก เช่นทุมเมธชาดก^{๒๓} เล่าว่า เราได้บนไว้ต่อเทวดาด้วยคนเฒ่าคนหนึ่งพันคน บัดนี้เราจักต้องบูชาญ เพราะคนอธรรมมีมาก. ในภุริทัตตชาดกและในมหาสุตตไสมชาดกได้ระบุชื่อของเหยื่อด้วย. ในโลมสกัสนชาดก ขุททกนิกาย^{๒๔} กล่าวว่า นำเอาฤาษีมาบูชาญ

การเอามนุษย์บูชาญ ส่วนมากปรากฏในคัมภีร์ชาดก ส่วนการฆ่าสัตว์ต่างชนิดเพื่อบูชาญจะปรากฏในพระสูตรทั่วไป ทั้งนี้ในคัมภีร์ชาดกเองก็มีการฆ่าสัตว์บูชาญเช่นกัน แต่น้อยแห่ง ดังนั้น จึงสรุปได้ความว่า ยัญวัตถุ เครื่องบูชาญหรือไทยธรรม เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วหมายเอาสิ่งใดๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์เอง หรืออย่างน้อยๆ ก็เป็นสิ่งที่มีความค่าทางด้านจิตใจ แต่เมื่อแยกกล่าวตามประเภทของเจ้าพิธีกรรมบูชาญแล้ว ยัญวัตถุจะมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. เมื่อเจ้าพิธีกรรมถือเพศเป็นพรหมณ์นักบวช ยัญวัตถุประกอบด้วยเนยใส น้ำมัน และน้ำผึ้ง เช่นการบูชาญของพรหมณ์พาวรีเป็นต้น

๒. เมื่อเจ้าพิธีกรรมถือเพศเป็นพรหมณ์ครองเรือน ยัญวัตถุประกอบด้วยสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยัญวัตถุที่เรียกว่า หมวด ๔ แห่งยัญ เช่นที่ปรากฏในจันทกุมารชาดก

^{๒๐} จุ. เถร. ๓๒/๑๙/๔๑๔

^{๒๑} จุ. ชา. ๒๘/๒๙๘๘-๒๙๘๙/๔๑๕

^{๒๒} จุ. ชา. ๒๗/๒๘๒๘/๕๐๙

^{๒๓} จุ. ชา. ๒๗/๕๐/๑๗

^{๒๔} จุ. ชา ๒๗/๑๒๙๕/๒๖๐

ปฏิคาหก (ผู้รับยัญ)

ปฏิคาหกหมายถึงผู้รับยัญ ในระยะแรกๆ ประชาชนถวายยัญแด่เทพยดาโดยมีพรหมณ์เป็นผู้เชื่อมระหว่างเทพยดากับเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์พิธีกรรม โดยมีไทยธรรม (หรือเรียกรวมๆ ว่ายัญวัตถุ) เป็นสื่อกลาง เหมือนที่ท่านปุนณกะทูลถามพระพุทธเจ้าตามที่กล่าวมาแล้วในจุฬินเทศ ขุททกนิกาย^{๒๖}

ในทัศนะของพรหมณ์แล้ว ผู้ศึกษาพระเวทเท่านั้นจึงมีสิทธิพิเศษในการรับยัญ ตัวอย่างการโต้ตอบดังนี้ "... ดูก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญข้อความนี้อย่างไร ในโลกนี้ ฟังมีมาณพสองคน เป็นพี่น้องร่วมท้องมารดาเดียวกัน คนหนึ่งมีการศึกษาเล่าเรียน มีอาจารย์แนะนำ คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่มีอาจารย์แนะนำ ในจำนวนสองคนนี้ พรหมณ์จะเชื่อเชิญให้ใครบริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธา ในการเลี้ยงเพื่อเป็นบรรณาการ ในการเลี้ยงเพื่อบูชายัญ หรือในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขก พรหมณ์ตอบว่าเลี้ยงคนที่มีการศึกษาเล่าเรียน มีอาจารย์แนะนำ"^{๒๗} นั่นก็หมายความว่าผู้ที่เป็นปฏิคาหกก็คือพรหมณ์ผู้รู้พระเวท

เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าผู้ที่ยัญจะมี ๒ ลักษณะ คือพรหมณ์ผู้รับที่ถูกเห็นด้วยสายตาของเจ้าภาพ และผู้รับยัญซึ่งเป็นที่คาดหมายไว้ก็คือเทพเจ้า

สถานที่บูชายัญ

สถานที่บูชายัญไม่มีกำหนดแน่นอนตายตัว เพราะต้องขึ้นอยู่กับความหวังผลของผู้ที่ทำการบูชายัญด้วย แต่เมื่อประมวลความในพระไตรปิฎกแล้วได้หลักฐานดังนี้

การบูชายัญด้วยการเช่นสรวง^{๒๘} ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา นั้น ประชาชนจะวางเครื่องเช่นไหว้ไปตามโคนไม้บ้าง ตามป่าช้าบ้าง และตามธรรณีประตูบ้าง บังเอิญว่า สมัยนั้นมีพระรูปหนึ่ง ท่านอยู่ป่าเป็นวัตร ไม่ปรารถนาที่จะรับอาหารจากฆราวาส จึงเก็บเครื่องเช่นไหว้เหล่านั้นมาฉันเอง ทำให้ร่างกายอ้วนพี ประชาชนเห็นดังนั้นจึงตำหนิว่า พระร่างอ้วนเช่นนี้ เก็บอาหารที่เขาเช่นสรวงมาฉันเองอย่างนี้ อาจฉันเนื้อมนุษย์ก็ได้ ข้อนี้เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามพระเก็บอาหารที่ชาวบ้านเช่นสรวงเทพยดามาฉัน. ในเถราปทาน ขุททกนิกาย^{๒๙} บันทึกไว้ว่า บูชายัญในสมาคมของมารดาบิดา คือในบ้านนั่นเอง. ในกฎทนต์สูตร

^{๒๖} พุ. จุ. ๓๐/๖๘-๗๓/๙-๑๑

^{๒๗} ม. ม. ๑๓/๔๐๖-๔๑๐/๕๑๔-๕๒๑

^{๒๘} วินย. ๒/๕๐๕/๒๗๒-๒๗๓

^{๒๙} พุ. เถร. ๓๒/๖๗/๔๑๔

ที่หมื่นกาย^{๓๐} เล่าว่า ประชาชนบูชาญี่โดยเสด็จพระเจ้ามหาวิชิตราช โดยมีหลุมญี่ให้บูชาด้านบูรพทิศแห่งนคร ดังนี้ คือเจ้าผู้ครองนครบูชาทางทิศบูรพา พวกอำมาตย์ข้าราชการบริพารบูชาทางทิศทักษิณหลุมญี่ พวกพรหมณ์มหาศาลบูชาทางทิศปัจฉิมหลุมญี่ พวกคฤหบดีผู้มั่งคั่งบูชาทางทิศอุดรหลุมญี่... แสดงว่าการบูชาญี่ในแง่ของการขอบคุณเทวดาแล้วจะมีการเตรียมหลุมญี่ด้วย เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า บูชาญี่ที่หลุมญี่ซึ่งตระเตรียมไว้

เวลาหรือโอกาสของการบูชาญี่

ชาวอารยันเป็นชนชาติที่ชอบความเปลิดเพลิน สนุกสนาน รื่นเริง เพราะฉะนั้น การกำหนดเวลาที่จะประกอบพิธีบูชาญี่จึงต้องเนื่องด้วยวันที่มีความหมายเช่นวันเพ็ญหรือวันที่มีพระจันทร์เต็มดวง ตัวอย่างเช่น ในคราวที่เป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ พระเจ้าอังคตราชาชแห่งชาววิเทห์รัฐ พอถึงตอนหัวค่ำก็เรียกประชุมเหล่าอำมาตย์ เพื่อปรึกษาในยามที่มีบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์เช่นนี้ เพราะฉะนั้น การกำหนดการบูชาญี่จึงน่าจะถือเอาตามปฏิทิน โดยสังเกตดวงจันทร์เป็นเกณฑ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การกำหนดเช่นนี้ พรหมณ์ปุโรหิตเท่านั้นที่จะเป็นผู้กุมความรู้ทั้งหมด แม้กระนั้น ชาวบ้านก็อาจจะรู้ได้ด้วย เช่น พวกนักเลงเยาะเย้ยนางอมิตตดาปนาว่า ในดีถี ๙ ค่ำ แม่นางคงบูชาญี่ไม่ดีเอง คงไม่ได้ทำการบูชาไฟ... ดังนั้นในพระไตรปิฎกจึงไม่มีที่สังเกตได้เลยว่าประชาชนบูชาญี่วันใดเป็นการแน่นอนตายตัว แต่เรื่องการนับปักข์ นับดีถี ที่มีปรากฏในพระวินัยของพระภิกษุเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกเรียนการนับดีถีตามปักข์เป็นกรณีพิเศษได้ โดยไม่มีความผิดหรือละเมิดต่อพระธรรมวินัย ไม่นับเข้าในโทษฐานที่เป็นเดรัจฉานวิชา ทั้งนี้เพราะการเรียนดีถีก็เพื่อประโยชน์ในการทำสังกรรมให้ตรงกันเท่านั้น ไม่ทรงมุ่งหมายที่จะอนุญาตให้เป็นวันทำพิธีบูชาญี่แต่อย่างใด

วิธีเตรียมการบูชาญี่

ในพระไตรปิฎกปรากฏวิธีเตรียมการบูชาญี่ดังต่อไปนี้^{๓๑}

...เมื่อเกณียชฎิลทราบว่พระพุทธเจ้ารับการกราบทูลนิมนต์ของตนแล้ว...ไปเรียกมิตรอำมาตย์และญาติสาโลหิตมาบอกว่าตนนิมนต์พระสมณโคดมให้เสด็จมาเสวยพระกระยาหารพร้อมกับพระภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น ขอให้ช่วยกันสละเวลามาช่วยงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วย พวกเขารับคำตามที่สั่งแล้วก็ช่วยกันทำงานเตรียมงาน บางพวกขุดที่ทำเตา บางพวกผ่าฟืน บางพวกล้างถ้วยโถโอชาม บางพวกจัดหาน้ำใช้น้ำฉัน บางพวกปลูก

^{๓๐}ที่. สี่. ๙/๓๒๓-๓๕๗/๑๗๐-๒๐๒

^{๓๑}พ. สุต. ๒๕/๕๕๓-๕๗๙/๔๘๑-๔๙๐

อาสนะ ส่วนเกณียชฎิลลงมือทำประจำด้วยตนเอง สมัยนั้น เสลพรานมณเฑียรที่อาบถนิคม ท่านมีความรู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิคันทุศาสตร์และเกฏฐศาสตร์ พร้อมทั้งประเภทแห่ง อักษรมีเรื่องประวัติศาสตร์เป็นที่ห้า เป็นผู้เข้าใจตวบท เข้าใจไวยากรณ์ เชี่ยวชาญในคัมภีร์ โลกายตะและตำราทำนายลักษณะมหาบุรุษ ทั้งยังเป็นอาจารย์สอนมนต์แก่มาณพตั้ง ๓๐๐ คนอีกด้วย สมัยนั้น เกณียชฎิลก็เป็นอีกคนหนึ่งทีเลื่อมใสในเสลพรานมณเฑียร พอถึงวันนั้น เสลพรานมณเฑียรกำลังเดินออกกำลังกายพร้อมกับลูกศิษย์ ๓๐๐ คน ผ่านไปทางอาศรมของ เกณียชฎิล ได้เห็นญาติมิตรของเกณียชฎิลกำลังทำงานอยู่จึงเกิดความสงสัยว่าคนเหล่านี้ ทำอะไรกัน จะจัดงานอวามงคล วิวาหมงคลหรือจะทำพิธีบูชาข้ายัญ หรือทูลอัญเชิญ พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นมคธ มาเสวยพระกระยาหารพร้อมทั้งข้าราชการบริวาร เกณียชฎิลก็เล่าความจริงให้ท่านทราบ

ข้อเท็จจริงปรากฏโดยหลักฐานเช่นนี้ แต่ก็มีที่น่าสังเกตว่า แม้แต่เสลพรานมณเฑียรผู้จบ ไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์บริวารทั้งหมด เป็นเจ้าพิธีกรรมเองด้วย ท่านยังแยกแยะไม่ออกว่าอะไรเป็น อะไร ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานเอาว่าการเตรียมเช่นนี้เป็นการเตรียมพิธีการบูชาข้ายัญ ซึ่งมีวิธี ปฏิบัติเหมือนอย่างการเตรียมพิธีอวามงคล พิธีวิวาหมงคลและการเตรียมเชิญพระเจ้าแผ่นดิน มาเสวยพระกระยาหารในเรือนของตน หรือไม่ก็เป็นวิธีเดียวกันกับที่เตรียมงานบวชในบ้านเมือง เรายุคสมัยก่อน* ซึ่งเป็นงานรื่นเริงหรืองานฉลอง

๔ จุดมุ่งหมายของการบูชาข้ายัญ

ความมุ่งหมายส่วนบุคคลของผู้บูชาข้ายัญเองก็ไม่ได้ถูกบันทึกในพระไตรปิฎกโดยตรง เพราะแม้แต่พรานมณเฑียรที่เป็นเจ้าพิธีเองก็ยังไม่มีความมั่นใจ ต้องเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถาม เรื่องราวดังตัวอย่างที่อ้างมาบ้างแล้ว เรื่องนี้ปรากฏในจุฬินิเทศ ขุททกนิกาย^{๓๖} คือที่ท่านปุนณกะ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามปัญหาว่าพรานมณเฑียรเป็นอันมากแสวงหาข้ายัญเพื่อเทวดาทั้งหลาย เพื่ออะไร หวังอะไรจึงบูชาข้ายัญ พระพุทธเจ้าตอบว่าเขาอาศัยความเป็นอย่างนี้ อาศัยขราจึงแสวงหาข้ายัญเพื่อเทวดาทั้งหลาย ในที่แห่งอื่น ผู้ที่ทำการบูชาข้ายัญอาจจะมีคำตอบอยู่ในตัวเองแล้ว ดังนั้น การเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามพระพุทธเจ้าจึงถามแต่เพียงว่าพระสมณโคดมมีความคิดเห็นอย่างไรในข้ายัญ ที่เขาจะทำ

* อ่านเพิ่มเติมใน ชีวิตของชาววัดของเสฐียรโกเศศ พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท หลวงสินิทราช (ทองดี ดิษยนันท์) (พระนคร : โรงพิมพ์วิจิตรบรรณการ, ๒๔๙๖)

^{๓๖} พ. จ. ๓๐/๑๓/๗๐-๗๒

ในจุฬินิเทศ ขุททกนิกาย^{๓๓} พระสารีบุตรขยายความว่า

หวังสิ่งที่ตนปรารถนาจึงบูชาัญญู สิ่งที่ตนปรารถนาคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ บุตร ภรรยา ทรัพย์ ยศ ความเป็นใหญ่ อติภาพในตระกูลกษัตริย์มหาศาล อติภาพในตระกูล พราหมณ์มหาศาล อติภาพในตระกูลคฤหบดีมหาศาล อติภาพในเทวดาชั้นจาตุมหาราช ชิกา อติภาพในเทวดาชั้นดาวดึงส์ อติภาพในเทวดาชั้นยามา อติภาพในเทวดาชั้นดุสิต อติภาพในเทวดาชั้นนิมมานรดี อติภาพในเทวดาชั้นปรณิมมิตวสวัตตี อติภาพในเทวดานับเนื่องในหมู่พรหม...

หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่าการบูชาัญญูมีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งที่พระสารีบุตรกล่าวไว้คือ ปรารถนาโลกียารมณ์เป็นอย่างต่ำ สูงขึ้นอีกก็ปรารถนาความเป็นเทพเจ้า สูงสุดคือปรารถนาที่จะเป็นสหายของพระพรหม (พुरुหมสทพฺยุตา) ส่วนการบูชาไฟของนักบวชนิกหนึ่งที่เรียกว่าขุฎิล+บูชาไฟเพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์^{๓๔}

ในมหาสุตโสมชาดก ขุททกนิกาย^{๓๕} ค่อนข้างไปทางประหลาดมหัศจรรย์คือจับมนุษย์บูชาัญญูแล้วกินเนื้อมนุษย์ ในที่นี้ความก็กระจ่างว่า บูชาัญญูเพื่อจะได้กินเนื้อมนุษย์นั่นเอง

ในภุริทัตตชาดก ขุททกนิกาย^{๓๖} กล่าวว่าบูชาัญญูเพื่อความบริสุทธิ์ ดังข้อความว่า... พราหมณ์ทั้งหลายบูชาัญญูแล้วย่อมบริสุทธิ์ได้ เราบูชามหาัญญู ก็จักพ้นจากบาปด้วยอาการอย่างนี้. ในอปทาน ขุททกนิกาย^{๓๗} บันทึกไว้ว่าการบวงสรวงก็เป็นเหตุให้ได้บุตรเช่นกัน ดังที่พระนางมหาปชาบดี โคตมิเถรีกล่าวว่า ... สตรีทั้งหลายผู้ปรารถนาบุตร บวงสรวงแล้วก็ย่อมจะได้บุตรเช่นกัน ... ในทีฆนิกาย มหาวรรค^{๓๘} พระเจ้าปายาสีราชัญญู ได้เรียนท่านกัสสปะ ว่า ขอให้ชี้แจงวิธีการบูชาัญญูอันจะเป็นประโยชน์และความสุข ตลอดกาลนาน... แสดงว่าการบูชาัญญูเช่นนี้ ย่อมมีความหวังว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข. แม้ในทีฆนิกาย สิลขันธวรรค^{๓๙} พระเจ้ามหาวิชิตรราชก็ตรัสเช่นเดียวกับพระเจ้าปายาสีราชัญญู. ในจันทกุมารชาดก^{๔๐} กล่าวว่า บูชาัญญูเพื่อปูทาง

^{๓๓} จุ. จุ. ๓๐/๑๓/๗๐-๗๒

^{๓๔} วินย. ๔/๔๑/๕๒

^{๓๕} จุ. ขา. ๒๘/๘๘๔-๑๐๐๗/๑๓๔-๑๕๖

^{๓๖} จุ. ขา. ๒๘/๑๗๙๖-๑๙๙๓/๒๕๔-๒๘๒

^{๓๗} จุ. เถรี. ๓๓/๑๓๓/๓๒๖

^{๓๘} ที. มหา. ๑๐/๔๐๖-๔๔๑/๓๔๙-๓๙๓

^{๓๙} ที. สี. ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๗๐-๒๐๒

^{๔๐} จุ. ขา. ๒๘/๑๙๙๖, ๑๙๙๘/๒๖๒

ไปสู่สุคติ โดยหลักฐานปรากฏว่าพรหมณ์กราบทูลพระเจ้าเอกราชว่า นรชนให้ท่านอันยิ่งกว่าท่านอื่น ฆาตบุคคลที่ไม่ควรฆ่า ด้วยประการดังนี้ ชื่อว่าทำบุญแล้ว ... ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ยัญพิธีบูชาด้วยพระราชโอรสพระราชธิดา พระมเหสี ขาวนิคม โคอุสุภราช ม้าอาชาไนย อย่างละ ๔ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ยัญพิธีบูชาด้วยหมวด ๔ แห่งวัตถุทั้งปวง

ที่มาของการบูชายัญแนวพรหมณ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎก ปรากฏว่ามีการบูชายัญแนวพรหมณ์เป็นจำนวนมาก แต่เนื้อหาสาระคล้ายคลึงกัน จะต่างเฉพาะผู้ที่เป็นเจ้าภาพเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นเจ้าภาพใหญ่จะพบในกลุ่มคนที่มั่งคั่ง ๓ จำพวกเท่านั้นคือ พรหมณ์, คฤหบดี และกษัตริย์ ดังนั้น จึงสมควรแบ่งกลุ่มแสดงให้เห็น ดังนี้

๑. การบูชายัญของพรหมณ์

พรหมณ์มีหลายจำพวก หลากหลายอาชีพ บางพวกมีอาชีพทำนา จำพวกนี้จะมีสัญลักษณ์นำหน้าชื่อคือคำว่า กลี... พรหมณ์บูชาไฟ มีคำว่า อคฺคิก... นำหน้าชื่อ ถึงกระนั้นพรหมณ์จะทำอาชีพตามตระกูล เช่นเป็นชาวนา ไม่จำเป็นว่าต้องมี กลี... นำหน้าชื่อเสมอไป แม้แต่คำว่า ภารทวาช... ขึ้นนำหน้าชื่อก็เป็นชาวนาได้

พรหมณ์ผู้บูชายัญในที่นี้หมายถึงเฉพาะพรหมณ์ที่เป็นนักบวชเท่านั้น ส่วนพรหมณ์ที่ครองเรือนนับเข้าในคฤหบดีผู้มั่งคั่ง

การบูชายัญของพรหมณ์พาวรี

ในจุฬินิเทศ ขุททกนิกาย มีข้อความว่า พรหมณ์พาวรี เป็นผู้เรียนจบมนต์ ปรารถนาที่จะตัดปิลิโพธคือความกังวลทั้งเสีย จึงออกจากพระนครโกศลที่นารีนรมย์ ไปสู่ทักสิณาปถนบทอาศัยอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี เป็นที่แบ่งเขตแดนระหว่างแคว้นอัสสะกะกับแคว้นมูฬกะ ท่านอยู่ที่นั่นได้ด้วยการเที่ยวขอภิกษาและผลไม้เลี้ยงชีพ เมื่อท่านอาศัยหมู่บ้านนั้นนานเข้าหมู่บ้านก็ขยายใหญ่โตกว้างขวาง พรหมณ์พาวรีได้ทำการบูชามหาญญ ท่านบูชามหาญญเสร็จแล้วก็กลับเข้าอาศรม จากนั้นพรหมณ์อีกท่านหนึ่งก็มาหา พรหมณ์ที่เป็นอาคันตุกะนั้นมีเท้าพิการ เดินงก้นพื้นเขลอะ มีธูลีบนศีระชะ เข้าไปหาพรหมณ์พาวรี จากนั้นก็ขอบริจาคทรัพย์ห้าร้อย..."

การบูชายัญของพรหมณ์พาวรี ไม่กล่าวรายละเอียดอันใดอีก กล่าวเพียงว่ามหาญญ แต่กระนั้น พรหมณ์พาวรีเป็นนักบวชจึงสันนิษฐานว่าการบูชามหาญญของท่านสำเร็จด้วยเนยใส น้ำมัน เนยขุ่น เปรียง น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เหมือนการบูชายัญของพระเจ้าวิชิตราชปรากฏในกฎทนต์

สูตร ที่สมณิกาย^{๔๑} ไม่มีการฆ่าสัตว์แต่ประการใด เพราะการฆ่าสัตว์วิญญูชายัญเป็นกิจของพรหมณ์ผู้ครองเรือนหรือที่เรียกว่าคฤหบดีผู้มั่งคั่ง

๒. การบูชาวิญญูของคฤหบดีผู้มั่งคั่ง

คฤหบดีที่บูชาวิญญูในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายคน แต่ที่น่าสนใจมากคือกฎทันตพรหมณ์ และอุคคตสรีรพรหมณ์ ดังนี้

การบูชาวิญญูของกฎทันตพรหมณ์

มีเรื่องย่อ^{๔๒} ว่า คราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกในมคธชนบทพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงหมู่บ้านพรหมณคาม ชื่อขานุมัตต์ ของชาวมคธ สมัยนั้น กฎทันตพรหมณ์ ปกครองบ้านขานุมัตต์ซึ่งคับคั่งด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วยหญ้า ไม้ น้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร บ้านขานุมัตต์นี้เป็นราชสมบัติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่พระองค์พระราชทานแก่กฎทันตพรหมณ์ สมัยนั้นกฎทันตพรหมณ์เตรียมการบูชามหาวิญญู จึงให้จับสัตว์อย่างละ ๗๐๐ ตัวเข้าผูกที่หลักเพื่อใช้บูชาวิญญู คือโคผู้ ลูกโคผู้ ลูกโคเมีย แพะและแกะ พรหมณ์คนอื่นๆ และชาวบ้าน ได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทธเจ้า ด้วยการเล่าจากปากต่อปาก ต่อๆ กันไป จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กฎทันตพรหมณ์อยู่บนปราสาทเห็นชาวบ้านเดินไปเป็นกลุ่มก็เกิดความสงสัยจึงถามเรื่องราวพอทราบแล้วก็คิดว่า พระสมณโคดมทรงทราบวิญญูสมบัติทั้ง ๓ ประการซึ่งมีบริวาร ๑๖ แต่ตนไม่ทราบเลย ถึงอย่างนั้นตนก็ต้องการบูชามหาวิญญู อย่างไรเสีย ถ้าเข้าถามสมณโคดมก่อน ก็จะเป็นการดี จึงให้นักการไปแจ้งแก่ชาวบ้านนั้นให้รอกฎทันตพรหมณ์ด้วย

สมัยนั้น ยังมีพรหมณ์หลายร้อยคนในหมู่บ้านขานุมัตต์ มีความหวังว่าจักได้บริโภคมหาวิญญูของพรหมณ์กฎทันตตะ พอทราบเหตุการณ์นั้นก็ห้ำมกฎทันตตะ ด้วยการอ้างเหตุผลต่างๆ นานา แต่ก็ไม่อาจต้านทานได้ ในที่สุดกฎทันตพรหมณ์ก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจนได้ เมื่อได้โอกาสก็ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องวิญญูสมบัติ ๓ ประการซึ่งมีบริวาร ๑๖ จากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้เล่าพระจริยาวัตรของพระเจ้ามหายาจิตรราชบูชาวิญญูให้กฎทันตพรหมณ์ฟัง ซึ่งการบูชาวิญญูของพระเจ้ายาจิตรราชมีลักษณะเป็นแนวพุทธจึงรวมไว้ในการบูชาวิญญูแนวพุทธในบทต่อไป

^{๔๑}ที. ส. ๙/๓๒๓-๓๕๗/๑๗๐-๒๐๒

^{๔๒}กฎทันตสูตร ที่สมณิกาย ปาฎิกวรรค

การบูชาญญ์ของอุคตศรพราหมณ์^{๕๓}

คราวที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้ๆ เมืองสาวัตถี อุคตศรพราหมณ์ตระเตรียมมหาญญ์ โดยใช้สัตว์ ๕ ชนิด ชนิดละ ๕๐๐ ตัว คือโคผู้, ลูกโคผู้, ลูกโคเมีย, แพะ และแกะ ผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชาญญ์ เสร็จแล้ว อุคตศรพราหมณ์ก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามถึงเรื่องการก่อไฟ การปักหลักบูชาญญ์มีผลมาก อานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าก็อนุญาติตามนั้น ครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ พราหมณ์ก็คงทูลความนี้เท่านั้น พระพุทธเจ้าก็อนุญาติตามที่พราหมณ์กราบทูล* ทำให้พราหมณ์สรุปความว่า พระสมณโคดมกับตนมีความเห็นลงรอยกัน พระอานนท์ก็ท้วงว่าพราหมณ์กราบทูลไม่ถูกหลัก ทางที่ถูกต้องทูลถามว่า ตนจะก่อไฟ ปักหลักบูชาญญ์ ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโปรดแนะนำแนวทางที่จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน... พราหมณ์ก็กราบทูลตามที่พระอานนท์แนะนำ พระพุทธเจ้าตรัสกะพราหมณ์ว่า ในการบูชาญญ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชาญญ์ เบื้องต้นยอมเงื้อศัสตรา ๓ ชนิดอันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กล่าวโดยสรุปก็คือการบูชาญญ์ชนิดนี้คิดผิดมาตั้งแต่ต้นแล้ว

๓. การบูชาญญ์ของกษัตริย์

การบูชาญญ์ของกษัตริย์ บางเรื่องแสดงถึงความป่าเถื่อนผิดมนุษย์ กล่าวคือพระเจ้าปริสสาททำการบูชาญญ์กินเนื้อมนุษย์ เรื่องนี้ปรากฏในมหาสุตโสมชาดก^{๕๔} เป็นชาดกที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการฆ่ามนุษย์บูชาญญ์ ที่เป็นดังนี้เพราะว่าพระเจ้าปริสสาทโปรดปรานการเสวยเนื้อมนุษย์เป็นชีวิตจิตใจ เพราะฉะนั้นจึงให้ฆ่ามนุษย์บูชาญญ์ ส่วนการบูชาญญ์ของกษัตริย์ที่น่าสนใจคือการบูชาญญ์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล

การบูชาญญ์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล

การบูชาญญ์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ปรากฏในอัยญญสูตร สังยุตตนิกาย^{๕๕} ว่า

...สมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตระเตรียมการบูชามหาญญ์ คือผูกสัตว์ไว้ที่หลัก อย่างละ ๕๐๐ ตัว คือโคผู้, ลูกโคผู้, ลูกโคเมีย, แพะ และแกะ. แม้คนที่เป็นทาสรับใช้หรือกรรมกรของพระเจ้าปเสนทิโกศล ถูกขู่บังคับให้ทำงาน ต้องร้องไห้ร้องน้ำตาไปด้วย ทำงานไปด้วย

^{๕๓} อ. สตุตถก. ๒๓/๔๗/๔๘-๕๔

* แสดงว่าพระพุทธเจ้ายอมรับความสำคัญของไฟ

^{๕๔} พุ. ชา. ๒๘/๘๘๔-๑๐๐๗/๑๓๔-๑๕๖

^{๕๕} ส. ส. ๑๕/๑๒๐/๑๐๓-๑๐๕

พร้อมสะอีกสะอื่นไปด้วย ในตอนเช้าพระภิกษุเดินบิณฑบาต เห็นอาการดั่งนั้นก็กราบทูลแด่ พระพุทธเจ้า ครั้นทราบแล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า มหาโยถึที่มีการตระเตรียมมาก มีการ ชำแพะ แกะ โคและสัตว์ชนิดต่างๆ คืออัสวเมธ, บุริสเมธ, สัมมาปาสะ, วาชเปยยะ, นิ รัคคะพะ มหาโยถึเหล่านี้มีผลไม่มาก เพราะพระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนิน ปฏิปทาอันชอบ ย่อมไม่ข้องแวะเข้าใกล้โยถึนั้น. ส่วนโยถึใดมีการตระเตรียมน้อย ไม่มีการ ชำแพะ แกะ โค และสัตว์หลากชนิดซึ่งบุคคลบูชาสืบตระกูลทุกเมื่อ พระพุทธเจ้าผู้แสวงหา คุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินปฏิปทาอันชอบ ย่อมเข้าไปใกล้โยถึนั้น ผู้มีปัญญาควรบูชาโยถึนั้น โยถึนั้นเป็นโยถึมีผลมากเมื่อบุคคลบูชาโยถึนั้นนั่นแหละ ย่อมมีแต่ความดี ไม่มีความชั่วช้า เลวทรามเลย โยถึก็เป็นโยถึอันไพบุลย์ และเทวดาย่อมเลื่อมใส ฯ

ในโยถึนี้มีอธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

๑. อัสวเมธ ตามรูปศัพท์หมายถึง การฆ่าม้าบูชาโยถึ แต่โยถึชนิดนี้มีความหมายยิ่ง กว่ำนัน กล่าวคือหมายถึงโยถึที่ต้องบูชาด้วยสมบัติทุกอย่าง ยกเว้นที่ดินและคน โยถึนี้ตั้งเสา ๒๑ เสาเพื่อผูกปศุสัตว์ที่จะต้องฆ่าประมาณ ๕๙๙ ชนิดแล้วทำการบูชา ซึ่งต้องใช้เวลาหลายวันกว่าจะ เสร็จพิธี
๒. บุริสเมธ หมายถึงการฆ่าคนบูชาโยถึ ความจริงแล้วก็เหมือนอัสวเมธ แต่ไม่ยกเว้น ทั้งคนและที่ดิน
๓. สัมมาปาสะ หมายถึงการผูกสัตว์บูชาโยถึโดยวิธีเหวี่ยงท่อนไม้สำหรับด้อนสัตว์เข้าไป ที่หลักบูชาไฟทั้งคู่ แล้วร่ายมนต์ตรงที่ท่อนไม้ตก ทำการบูชาตามพิธี และผู้บูชาต้องเป็นคนที่ เคยได้เดินย่อนแม่น้ำสรวิติแล้วด้วย จึงจะเข้าพิธีได้
๔. วาชเปยยะ หมายถึงโยถึชนิดหนึ่งที่ผูกปศุสัตว์ ๑๗ ชนิดที่หลักโยถึ คือแก่นมะตูม แล้วฆ่าบูชาเทพเจ้า
๕. นิรัคคะ หมายถึงโยถึที่ไม่ต้องมีหลักโยถึบูชา เป็นพิธีเดียวกันกับพิธีอัสวเมธ แต่ ยิ่งใหญ่กว่า เพราะว่าเป็นการบูชาด้วยทรัพย์สมบัติทุกอย่างไม่มียกเว้น บางทีเรียกว่า สรรพเมธ ก็ได้

การบูชาโยถึของพระเจ้าวิจิตราช

การบูชาโยถึของพระเจ้าวิจิตราชที่แทรกในกฎทนต์สูตร เป็นการบูชาโยถึในแนวพุทธ มากกว่าของกษัตริย์องค์ใดๆ เพราะการสรรบุเรื่องของพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าในสมัยที่พระเจ้ามหา วิจิตราชบูชาโยถึนั้น พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ปุโรหิต เป็นผู้อำนวยความสะดวก การบูชาโยถึ ของพระเจ้ามหาวิจิตราช

ยัญ : มหายัญ

มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือคำว่ายัญกับมหายัญซึ่งมีใช้บ่อยครั้ง เมื่อศึกษาแล้วจะพบว่าทั้งสองคำนี้ไม่มีอะไรในแง่ที่เป็นความยิ่งใหญ่หรือเล็กน้อย เพราะว่าพราหมณ์พาวรีบูชายัญที่สำเร็จด้วยลำพังเนยใสและน้ำมัน ท่านก็กล่าวว่ามีมหายัญ ฎกทันตพราหมณ์บูชายัญด้วยสัตว์อย่างละ ๗๐๐ ตัว อุกคตสรีรพราหมณ์ใช้สัตว์อย่างละ ๕๐๐ ตัว เมื่อเทียบจำนวนแล้วมีความมากน้อยกว่ากัน ก็ยังเรียกว่ามหายัญ ส่วนการเลี้ยงอาหารพระภิกษุสงฆ์ของพระนางสุปวาสาซึ่งต้องใช้ความอุตสาหะมากมาย พระพุทธเจ้าตรัสเพียงว่ายัญ เท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า ยัญธรรมดา กับมหายัญต่างกันตรงที่ถ้าเป็นยัญของพราหมณ์จะเป็นมหายัญทั้งสิ้น ส่วนยัญในแนวพุทธจะเป็นยัญธรรมดา

การบูชายัญของคนเหล่านี้ คือ การบูชายัญของฎกทันตพราหมณ์ก็ดี, ของอุคคตสรีรพราหมณ์ก็ดี, ของพระเจ้าสปลเสนทีโกศลก็ดี มีที่มาต่างกัน เนื้อหาสาระคล้ายคลึงกันบ้าง ต่างกันบ้าง ซึ่งพระพุทธเจ้าสรุปและไม่สรุปความ ดังต่อไปนี้

ยัญของพราหมณ์พาวรีไม่มีพระพุทธพจน์สรุป แต่พอประมาณการณ์ได้ว่าการบูชายัญของพราหมณ์พาวรีไม่มีอะไรเสียหายโหดร้ายทารุณถึงกับจะต้องฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพื่อจัดพิธีกรรมใหญ่โตเหมือนอย่างของพราหมณ์คนอื่น ๆ

ยัญของฎกทันตพราหมณ์ พระพุทธเจ้าสรุปด้วยเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมมากกว่าอย่างอื่น เพราะตรัสถึงเรื่องการบูชายัญที่ให้ผลตามลำดับนับตั้งแต่เนยทานซึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลคนในสังคมกันเอง การบำเพ็ญทานสมาบัติกระทั่งถึงการบรรลุพระอรหัตต์ซึ่งเป็นอุดมการณ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ก็นับว่าเป็นการพัฒนาพฤติกรรมตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน กระทั่งสูงสุด

ยัญของอุคคตสรีรพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงสรุปด้วยเรื่องไฟ มีลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมมากกว่าสิ่งอื่นใด เพราะแม้ว่าเปรียบราคะ โทสะ โมหะว่าเป็นเหมือนไฟ เพราะไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะเหล่านี้ก็เผาใจให้รุ่มร้อนอยู่แล้วโดยสภาพ เพียงแต่อุปมาคนในสังคมเหมือนไฟ นับตั้งแต่คนในสังคมครอบครัว กระทั่งถึงคนในสังคมใหญ่ เพราะหากปฏิบัติผิด ก็เหมือนอยู่กับไฟทำให้เกิดความเดือดร้อนได้ สุดท้ายก็ตรัสเรื่องไฟที่ใช้ประโยชน์คือไฟที่เกิดจากฟืน ถึงเวลาใช้ก็ใช้หมดเวลาใช้ก็เก็บงำให้เรียวร่อย โดยสรุปก็คือตรัสเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม

ความเหมือนกันในการบูชาของคนเหล่านี้ทั้งหมด คือ ต้องมีการบูชาไฟเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อคฺคินฺहुตฺ มฺชา ยญฺญา

ความสำคัญของยัญในความหมายว่าบูชาไฟ

การบูชาไฟเป็นยัญพิธีอีกรูปแบบหนึ่ง มีความสำคัญเคียงคู่กับการบูชายัญ. ผู้ที่บูชาไฟ มีทั้งดาบส ชฎิลและพรานหมณ์ และแม้กระทั่งพระโพธิสัตว์ก็เคยบูชาไฟมาแล้วเช่นกัน

ดาบสบูชาไฟพร้อมกับรำยมนต์คลอไปด้วย ในพระไตรปิฎกเล่าความชัดว่า ...พรานหมณ์ดาบสสร้างมาแล้วรู้สึกตัวได้โดยล่องไปสามปี ได้เห็นหมูไม้เขียวข่มโดยรอบเรือนไฟผลัดใบใหม่ มีดอกบาน ผุ่งนกกาเหว่าร้องอ้ออ้อยอยู่ เมื่อตรวจดูโดยรอบแล้วก็ร้องให้ปริเทวนาการว่า เราไม่ได้บูชาไฟ ไม่ได้รำยมนต์ อะไรเล่าหนอที่มามันดาลให้การบูชาไฟต้องเสื่อมลง..^{๖๖} ในสมุคคชาดก บันทึกความไว้ว่า "...เราบำรุงบำเรอภรรยาที่นั่งกลางวันกลางคืน เหมือนไฟที่โชติช่วงที่ดาบสผู้มีตบะบำรุงบำเรออยู่ในป่าฉะนั้น"^{๖๗}

ในกรณีของพรานหมณ์. พรานหมณ์บูชาไฟโดยการเผาข้าวปายาส หยอดน้ำมันและเนยใสลงในไฟพร้อมๆ กับขับกล่อมคาถาคลอไปด้วย เช่น สุนทรภะภวาทวาทพรานหมณ์บูชาไฟ ณ ผิงแม่น้ำสุนทรภะ^{๖๘} การบูชาไฟของคนเหล่านี้มีที่มาและจุดมุ่งหมายต่างกัน ดังนี้

จุดมุ่งหมายในการบูชาไฟของพรานหมณ์

๑. บูชาไฟเพื่อความสะอาด ปรากฏว่า สมัยที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ คยาสีลประเทศ ใกล้บ้านคยา ตอนนั้นเป็นฤดูหนาว มีหิมะตก ๘ วันติดต่อกัน ตอนกลางคืนอากาศหนาวเหน็บ ชฎิลจำนวนมากพากันอาบน้ำดำผุดดำไหล บ้างก็ตักอาบ บ้างก็บูชาไฟที่แม่น้ำคยา เพราะหวังว่าเมื่อทำเช่นนี้จะทำให้สะอาดหมดจดได้..^{๖๙} ในกรณีเช่นนี้อาจจะเป็นพิธีกรรมที่ทำเป็นกระบวนการคือ หลังจากอาบน้ำแล้วก็ผิงไฟ

๒. บูชาไฟเพื่อต้องการอิทธิฤทธิ์ ประเด็นนี้เป็นการยืนยันของชฎิลสามพี่น้อง คราวที่ยังครองเพศเป็นนักบวชเดียรฉัตร ในวินัยปิฎกกล่าวว่าเป็นพวกชฎิล^{๗๐}

^{๖๖} พุ. ขา. ๒๗/๓๑๐๐-๓๑๐๒/๖๑๖

^{๖๗} พุ. ขา. ๒๗ /๑๓๒๗ / ๓๑๙

^{๖๘} ส. ส. ๑๕/๑๙๕/๒๓๑

^{๖๙} พุ. อุทาน. ๒๕/๙/๑๑๑

^{๗๐} วินย. ๔/๓๗/๓๘

๓. บูชาไฟเพราะปรารถนาความเป็นเทพเจ้า ดังที่ความปรากฏว่า^{๕๑} พระเจ้าสาครราชทรงปราบแผ่นดินอันมีสาครเป็นที่สุด รับสั่งให้ตั้งเสาศัยญอันงามยิ่ง ล้วนไปด้วยทองคำ ทรงบูชาไฟแล้วได้เป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่ง เทวดาผู้ประเสริฐ มีฤทธิ์ เรืองยศ สร้างโลกนี้และโลกหน้า สร้างแม่น้ำภาคีรตี ขุนเขาหิมวันต์และเขาวิชณะได้ เพราะเมื่อก่อนเคยบูชาไฟมาแล้ว...

จากหลักฐานนี้ จะเห็นได้ว่า การบูชาไฟไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยธรรมดา เพราะคำกล่าวอ้างนี้แสดงว่าการบูชาไฟ ในแง่ของจักรวาลวิทยาทำให้เกิดอิทธิบาทสร้างโลกได้เช่นกัน และในคำถัดมา ปรากฏความว่า ภูเขาที่เหลือถูกสร้างโดยพรานหมณที่เคยบูชาขัยญมาก่อน กล่าวคือโลกเกิดจากการบูชาไฟ. พรานหมณที่เคยบูชาขัยญมาแล้ว ได้ก่อสร้างภูเขาขึ้นมา

๔. บูชาไฟเพื่อโลกบริสุทธิ์หรือพรหมโลก ดาบสชื่อว่าโสภิตะกล่าวว่า "...ในกาลนั้น เราแสวงหาประโยชน์อันสูงสุด เพื่อเข้าถึงพรหมโลก จึงเอาหินสำหรับติดไฟมาสูมไฟให้ลุกโพลง พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้รู้แจ้งโลก ผู้สมควรรับเครื่องบูชา พระองค์มีพระประสงค์จะช่วยเหลือเรา จึงเสด็จมายังสำนักของเรา ตรัสถามว่า ท่านผู้มีบุญมาก ท่านกำลังทำอะไรอยู่หรือ ขอจงให้หินแก่เราบ้างเถิด เราจะบำเรอไฟ ความบริสุทธิ์จักมีแก่เรา ด้วยการบำเรอไฟนั้น^{๕๒}"

จากความที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ก็ลงความได้ว่า ความบริสุทธิ์หมายถึงการเข้าถึงพรหมโลกอันจะพึงได้มาด้วยการบูชาไฟ

๕. บูชาไฟเพื่อเป็นการสังสมบุญ ปรากฏในปธานสูตร^{๕๓} ความว่า " ในขณะที่เรากำลังบำเพ็ญความเพียร นั่งเพ่งพินิจอยู่ด้วยความบากบั่น เพื่อบรรลุพระนิพพานอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา นั้น พญามารได้เข้ามาหา แล้วกล่าวถ้อยคำอันอ่อนหวานว่า ท่านมีร่างกายชบสรม มีผิวพรรณชบสรม ท่านจวนเจียนจะตายอยู่แล้ว ถ้าขึ้นทำอย่างนี้ต่อไป มีโอกาสตายถึงพันส่วน มีโอกาสรอดเพียงส่วนเดียวเท่านั้น การที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ดีกว่าการมานั่งตายตรงนี้ เพราะการมีชีวิตอยู่ยังมีโอกาสบำเพ็ญบุญกุศลได้ ท่านประพฤติพรหมจรรย์และบูชาไฟย่อมสังสมบุญได้มากมาย การที่ท่านมานั่งบำเพ็ญเพียรทางใจอยู่เช่นนี้จะได้ประโยชน์อะไร..."

^{๕๑}พ. ช. ๒๘/๑๙๒๔, ๑๙๒๗/๒๙๖, ๒๖๙, ๒๗๐

^{๕๒}พ. อป. ๓๒/๔/๕๕๘

^{๕๓}พ. สุต. ๒๕/๔๒๘-๔๓๑/๔๕๒

๖. บูชาไฟเพื่อความบริสุทธิ์ในโลกปัจจุบัน หลักฐานปรากฏว่า " เมื่อเราแสวงหาความบริสุทธิ์โดยอุบายอันไม่สมควร ได้บูชาไฟอยู่ในป่า เมื่อเราไม่รู้ทางแห่งความบริสุทธิ์ จึงได้บำเพ็ญตบะต่างๆ .."^{๔๔}

การบูชาไฟในที่นี้ แม่ว่าไม่ใช่ทางที่จะทำให้บริสุทธิ์ได้จริง แต่คนที่เคยบูชามาแล้ว เคยมีความคิดอย่างนั้นมาก่อน

สถานที่บูชาไฟ

สถานที่บูชาไฟไม่มีกำหนดแน่นอนตายตัว แต่มีหลักฐานปรากฏพอที่จะนำมาอ้างเป็นตัวอย่างได้ คือ ที่ฝั่งแม่น้ำสุนทรিকাซึ่งเป็นสถานที่บูชาไฟของพราหมณ์^{๔๕} เขาวงกต เป็นสถานที่บูชาไฟของพวกฤๅษี^{๔๖} ส่วนขงจื๊อจะมีโรงบูชาไฟเป็นการเฉพาะ ในภริทตตชาดกกล่าวว่พราหมณ์ก็มีโรงบูชาไฟของพราหมณ์เอง. แต่ในพระวินัยปิฎก การก่อไฟในโรงไฟ (อคุคฺยาคาร) เป็นเรื่องของการอบตัว* ไม่เกี่ยวกับการบูชาญแต่อย่างใด

ความสำคัญของการบูชาญในความหมายว่าทาน

การให้ทานเป็นจริยธรรมระดับสากลที่ทุกศาสนายอมรับว่าเป็นสิ่งดี การให้ทานในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีความหลากหลายนัย เพราะฉะนั้นในบทนี้จึงขอกล่าวแต่เพียงปิกณกะเกี่ยวกับทานก่อน ส่วนความพิศดารเรื่องทาน จะรวมไว้ในบทที่ ๕ หัวเรื่องที่ ๓

ปิกณกะเกี่ยวกับทาน

ทาน เป็นสิ่งจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะต่างคนจะอยู่โดดเดี่ยวโดยไม่มีปฏิภรียาต่อคนอื่นนั้น ไม่ได้เลย ทุกคนจะต้องมีความสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ตลอดเวลา คนรวยพึ่งคนจน คนจนพึ่งคนรวย เพราะทุกคนเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับอยู่ในตัว

สมัยพุทธกาลมีการโต้ตอบเกี่ยวกับทานทั้งที่เป็นเจ้าลัทธิหรือลูกศิษย์ของเจ้าลัทธิก็ตาม เช่น คุณาชีวกแสดงความเห็นในลักษณะของมิจฉาทิฏฐิของตน^{๔๗} ว่า

---

^{๔๔}พ. เถร. ๒๖/๒๑๙/๓๔๑

^{๔๕}ส. ส. ๑๕/๑๙๕/๒๓๑, พ. สุต. ๒๖/๔๕๘/๔๕๖-๔๕๗

^{๔๖}พ. ชา. ๒๘/๒๙๑๙/๔๐๖

* เรียกตามพระวินัยว่า ชันตาสรวัตถร หมายถึง ธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติในเรือนไฟ

^{๔๗}พ. ชา. ๒๘/๒๒๐๑-๒๒๐๒/๓๐๘

... สัตว์ยอมได้สิ่งที่ควรได้ ในชื่อนั้นผลทานจักมีแต่ที่ไหนเล่า ผลทานไม่มีดอก ความเพียรไม่มีอำนาจ เรื่องทาน คนโง่บัญญัติไว้ คนฉลาดรับทาน คนโง่สำคัญตนว่าฉลาด เป็นผู้ไม่มีอำนาจ ย่อมให้ทานแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย...

หลักฐานนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงดำหนิโดยใช้คำที่ค่อนข้างรุนแรง ว่าเป็นความคิดของพวกมิชฌาทิฎฐิ ดังนั้นเมื่อมองในแง่ของความคิดแล้ว พระพุทธเจ้ายอมรับว่าการให้ทานนั้นมีผลแน่นอน

ทาน การเสียสละ การบริจาคเป็นการที่ต้องละสิ่งของที่ตนมี ที่ตนครอบครอง จึงเป็นการยากที่จะสละได้เพราะนิสัยเดิมของคนยังมีความตระหนี่ สมดังที่เทวดาหลายองค์เข้าเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้า ว่า เพราะความตระหนี่และความประมาทอย่างนี้ บุคคลจึงให้ทานไม่ได้ ส่วนบุคคลผู้หวังบุญ รู้แจ้งอยู่ พึงให้ทานได้^{๕๘} เทวดาองค์ต่อๆ มากี่เรียงตัวเข้ากราบทูลพระพุทธเจ้าต่อไป ส่วนเนื้อหาก็ยังระบุดึงสาเหตุที่คนไม่ให้ทานก็เพราะความตระหนี่อยู่นั่นเอง. ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ความตระหนี่เป็นมลทินของทายก^{๕๙} การที่จะให้ทานได้ก็ต้องกำจัดความตระหนี่ออกก่อนจึงให้ได้ เพราะคนตระหนี่กลัวยากจน ย่อมไม่ให้อะไรๆ ของตนแก่ผู้ใดเลย^{๖๐} ในบางลักษณะจะพบว่าเมื่อตนเองไม่ให้ทานแล้วยังปฏิเสธผลของการให้ทานอีก คนเช่นนี้ชื่อว่ามึนกลืนเหม็นตืดตัว^{๖๑} แม้ในกรณีที่ตนไม่ให้ด้วยตนเองแล้ว ทั้งไม่สรรเสริญการให้ด้วยก็ชื่อว่าเป็นพาล ดังที่ปรากฏในอสทิสทาน ว่า คนตระหนี่ ไปเทวโลกไม่ได้เลย คนพาลเท่านั้นไม่สรรเสริญทาน ส่วนนักปราชญ์อนุโมทนาทานอยู่ เพราะฉะนั้นนักปราชญ์ผู้ให้ทานจึงมีความสุขในปรโลก^{๖๒} กระทั่งว่าในสายพระเนตรของพระพุทธเจ้า ทรงมองว่าคนตระหนี่เป็นคนที่มึนลักษณะอันน่าสมเพชยิ่งนัก เช่น เศรษฐีมีทรัพย์มากมาย แต่ไม่ให้ทาน เมื่อสั่งสมไว้ ตายไปก็ตกเป็นของหลวงทั้งหมด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า... ทรัพย์นั้นมียอยู่ ไม่ใช่ไม่มี แต่ทรัพย์นั้นเป็นของสาธารณะ แก่ไฟ (ไหม้) น้ำ (ท่วม) พระราชา (ยึดเข้าห้องพระคลัง) โจร (ขโมย) หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก (คอยเบียดบังเอาไป)^{๖๓}

^{๕๘} ส. ส. ๑๕/๓๒/๒๓

^{๕๙} จ. ๒๕/๒๔๒/๖๓

^{๖๐} จ. ๒๗/๑๔๗๔-๑๔๗๕/๒๙๒

^{๖๑} จ. สุต. ๒๕/๒๔๖/๔๑๘

^{๖๒} จ. ๒๕/๑๗๗/๕๒

^{๖๓} อ. สุตตก. ๒๓/๗/๗

พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นว่า ความตระหนี่เป็นสิ่งที่มิโทษ เพราะทรัพย์สมบัติที่สั่งสมไว้ ไม่มีประโยชน์แก่เจ้าของ จึงเป็นเหมือนของสาธารณะแก่คนทั่วไป^{๖๔} และทรัพย์ของคนตระหนี่นั้นเองที่ทำให้คนตระหนี่ต้องเดือดร้อนในภายหลังว่า.. เมื่อก่อน ข้าวน้ำของเรามีมากมาย เราไม่ให้ทานเลย ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่การคนใดคนหนึ่งคบคนตระหนี่ การคบนั้นก็ยังเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจ ไม่ควรคบเป็นมิตรสหายอีกด้วย ดังที่พระพระอานนทเถระกล่าว^{๖๕} ว่า บัณฑิตไม่ควรทำตนเป็นมิตรสหายกับคนที่ชอบส่อเสียด มักโกรธ และผู้ปรารถนาให้ผู้อื่นพินาศ เพราะการสมาคมกับคนชั่วเป็นความเลวทราม แต่บัณฑิตควรทำตนให้เป็นมิตรสหายกับคนมีศรัทธาน่ารัก มีปัญญา และเป็นคนที่ศึกษาเล่าเรียนมามาก เพราะการสมาคมกับคนดีย่อมมีแต่ความเจริญอย่างเดียว...

การคบคนตระหนี่ไม่ทำให้เกิดความเจริญขึ้นเลย รังแต่จะให้เสื่อมลง เพราะพระพุทธพจน์ว่า คนตระหนี่เปรียบเหมือนลูกโยนลงนรก^{๖๖} จะไปเทวโลกไม่ได้เลย^{๖๗} ฉะนั้น เมื่อเล็งเห็นโทษของความตระหนี่เช่นนี้สมควรจะให้ทาน เพราะการให้เป็นการดี แม้ว่าเจตนาที่จะให้บางทีก็ไม่ได้หวังผลเป็นเมืองฟ้าเมืองสวรรค์แต่อย่างใด แต่หวังเพียงเป็นการต้อนรับแขก ธรรมดาเท่านั้นก็เป็นการทำความดีได้ ในขณะเดียวกันนั้น หากแขกไม่ยินดีการต้อนรับหรือปฏิเสธการต้อนรับ ก็ถือว่าเป็นการทำลายมิตรภาพได้เช่นกัน ดังที่ปรากฏในอสังกัสมสูตร^{๖๘} ว่า ไมตรีของผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นพาลย่อมเป็นโทษแก่กร้าวกัน เพราะไม่รับของไว้ เหตุนั้นเราจึงรับเอาข้าวลิสี่ทะนานไว้ด้วย มาคิดว่ามิตรภาพของเราอย่าได้แตกร้างเสียเลย ขอให้มิตรภาพของเรานี้ดำรงยั่งยืนต่อไปเถิด

การให้บัณฑิตทั้งหลายยอมรับว่าเป็นการบูชาพระคุณอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างที่ว่าพรหมณีให้ทรัพย์เจ็ดร้อยแก่เสนกบัณฑิต^{๖๙} จึงจัดว่าพรหมณีบูชาบุญคุณของเสนกบัณฑิตเป็นตัวอย่าง

การให้ทานมีการจำแนกแจกจ่ายเป็นลักษณะ เพราะฉะนั้น คนให้ทานจึงมีอุปมาเหมือนฝนสามประการ ดังที่ปรากฏในอภิญญาสูตร^{๗๐} ดังนี้ คือ

๑. คนที่เปรียบเหมือนฝนไม่ตก

^{๖๔}พ. ขา. ๒๗/๙๔๘/๒๐๔

^{๖๕}พ. เถร. ๒๖/๑๐๑๗-๑๐๑๘/๔๕๒

^{๖๖}อ. ปญจก. ๒๒/๑๑๖/๑๕๔

^{๖๗}พ. ธ. ๒๕/๑๗๗/๕๒

^{๖๘}พ. ขา. ๒๗/๑๓/๔๔

^{๖๙}พ. ขา. ๒๗/๑๐๒๖-๑๐๓๓/๒๑๗-๒๑๘

^{๗๐}พ. อิติ. ๒๕/๗๕/๓๑๙-๓๒

๒. คนที่เปรียบเหมือนฝนตกในพื้นที่บางส่วน

๓. คนที่เปรียบเหมือนฝนตกในพื้นที่ทั่วไป

จำพวกแรกเป็นลักษณะของคนที่ไม่ให้อะไรแก่ใครเลย จำพวกที่สองเป็นลักษณะของคน
คนที่เลือกให้ จำพวกที่สามเป็นลักษณะของคนที่ไม่ไม่เลือกหน้า

โดยปกติพระพุทธเจ้าไม่ทรงหวงทานอันเป็นสักการะที่พระองค์พึงได้รับด้วยศรัทธา
จากประชาชน ในที่นี้พระองค์สนับสนุนให้อุบาสีให้ทานแก่นิครนถ์ซึ่งอุบาสีเคยให้ความเคารพ
นับถือมาก่อน แม้ว่าอุบาสีเปลี่ยนใจมานับถือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม ว่า ดูก่อน
คุณบดี ตระกูลของท่านเป็นเหมือนบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญบิดนทาต
อันท่านพึงให้แก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึง ต่อไปเกิด^{๑๑} ข้อนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความเป็น
ผู้พระทัยกว้างของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังทำให้มองเห็นบรรยากาศบางส่วนในการเผยแผ่ศาสนาสมัย
พุทธกาลอีกด้วยว่าเป็นไปด้วยความเป็นมิตรภาพ นอกเหนือจากการสนับสนุนอุบาสีนี้แล้ว พระ
พุทธเจ้ายังทรงสรรเสริญผู้ให้ทานบางท่านว่าเป็นเลิศในการให้ ผู้นั้นคืออนาถบิณฑิกเศรษฐี^{๑๒}
และนางวิสาขามหาอุบาสิกา^{๑๓}

การให้ทานเป็นสิ่งสำคัญ แม้กระทั่งเทวดาก็ยังกราบทูลพระพุทธเจ้าตั้งนี้ว่า^{๑๔} เมื่อ
เรือนถูกไฟไหม้แล้ว เจ้าของเรือนขนเอาภาชนะได้ออกไปได้ ภาชนะนั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่เขา
ส่วนของที่ไม่ได้ขนออกไปย่อมถูกไฟไหม้ ฉนใด โลกคือหมูสัตว์อันชราและมรณะเผาแล้วก็ฉนนั้น
ควรนำออกด้วยการให้ทาน เพราะว่าทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วชื่อนำออกดีแล้ว ทานวัตถุที่บุคคล
ให้แล้วนั้นย่อมมีสุขเป็นผล ที่ยังไม่ให้ย่อมไม่เป็นเช่นนั้น เพราะใจยังปล้นเอาได้ พระราชายังรับ
ได้ ไฟยังไหม้ได้ หรือสูญหายได้ อนึ่งบุคคลจำต้องลระร่างกายพร้อมด้วยสิ่งเครื่องอาศัยเพราะการ
ตายจากไป ผู้มีปัญญาผู้ชดอยนี้แล้วควรใช้สอยโภคสมบัติและให้ทาน เมื่อได้ให้ทานและใช้สอย
ตามสมควรแล้ว จะไม่ถูกติเตียน พึงเข้าถึงสถานที่อันเป็นแดนสวรรค์...

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การให้ทานเป็นจริยธรรมระดับสากล ถึงอย่างนั้นก็ตาม ในบาง
ส่วนของพระพุทธพจน์ก็ยังดำหนิการให้ทานบางอย่าง เช่น ให้สิ่งที่ไม่เกื้อกูลต่อสภาพที่เป็นจริง
ของผู้รับ โดยเฉพาะการให้ทานที่ไม่เหมาะกะกับสถานภาพด้วยแล้ว พระพุทธเจ้าต้องออกบัพัญญูติ
ห้าม เช่นการห้ามพระภิกษุให้สิ่งของแก่ฤๅษีเพื่อเป็นการประจบเอาใจ เป็นต้น

^{๑๑} ม. ม. ๑๓/๖๘/๖๑

^{๑๒} อ. เอกก. ๒๐/๒๕๙/๓๔

^{๑๓} อ. เอกก. ๒๐/๒๕๙/๓๕

^{๑๔} ส. ส. ๑๕/๔๑/๔๐-๔๑

อีกแง่หนึ่ง จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเล็งถึงผลของการให้เป็นตัวบุญ แต่การให้ที่ได้บุญเป็นผลตอบแทนนั้นยังต้องขึ้นกับองค์ประกอบหลายๆ อย่าง ด้วยกัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบุญช้ายัญในศาสนาพราหมณ์สมัยพุทธกาล พราหมณ์ให้ความสำคัญต่อการบุญช้ายัญโดยที่เมื่อบูชาแล้วย่อมได้รับผลในด้านดีเสมอ การบุญช้ายัญในลักษณะของการเช่นสรวง บวงสรวงสังเวทเป็นธรรมเนียมของพราหมณ์ซึ่งมีมานานแล้ว ผู้บุญช้ายัญมีมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกคือฤๅษีจนถึงพราหมณ์ และแม้แต่เด็กก็เป็นเจ้าพิธีกรรมได้ด้วย สิ่งที่ใช้เช่นสรวง บวงสรวงสังเวทมีพัฒนาการมาตั้งแต่เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง กระทั่งถึงการฆ่าสัตว์เช่นสรวงสังเวท บางแห่งระบุถึงการฆ่ามนุษย์บุญช้ายัญ ที่สำคัญคือการฆ่าโค ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวอารยัน ทำให้เกิดความผิดพลาดต่อ ๆ กันมา และฆ่าสัตว์หลากหลายชนิดละหลายร้อยตัวอันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงประณามว่าเป็นการรุนแรง เป็นการลงทุนมาก แต่ได้ผลน้อย

การบุญช้ายัญของพราหมณ์จะต้องมีการก่อไฟเสมอ เพราะฉะนั้นการก่อไฟจึงมีความสำคัญเคียงข้างกับการเช่นสรวง บวงสรวงสังเวท. ส่วนการบุญช้ายัญในความหมายว่าให้ทานถือว่าเป็นจริยธรรมขั้นสากล ในขณะที่เดียวกันก็มีพวกที่เห็นผิดจากแนวนี้อยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการให้ทานเป็นเรื่องดี